

Den toneangivende klasse?

Keld Dalsgaard Larsen: Silkeborg. En udpræget industri- og arbejderby. Udg. af LO Silkeborg, Them, Gjern og Ry i anledning af Arbejdernes Fællesorganisations 100 års jubilæum i Silkeborg, Silkeborg 1994, 143 s., kr. 148.-, ISBN 87-88016-31-5

I bogens indledning skriver forfatteren, at hans ærinde er at fortælle om industri- og arbejderbyen Silkeborg, hvor arbejderklassen talmæssigt, politisk og samfundsmæssigt er (var?) den toneangivende klasse.

Det hele begyndte i 1844, da papirfabrikant Michael Drewsen lod 28 håndværkere opføre landets største og mest moderne papirfabrik i den skønne og øde egn ved Silkeborg. En helt ny by skød op. Første kapitel fortæller om arbejdernes forhold i Silkeborg i perioden frem til 1894, hvor papirfabrikken var byens dominerende industri. På grund af krisen inden for papirindustrien lukkede den i 1889, og 134 arbejdere stod pludselig arbejdsløse. Den blev dog genåbnet i 1894.

1890'erne var tiåret, hvor alle byens arbejdere blev organiseret i deres respektive fagforeninger. Og i 1894 blev Fællesorganisationen dannet, for at blive arbejderbevægelsens forum for debat og initiativer i den unge fagbevægelse. Der blev dannet sygekasse, indsamlet strejkestøtte til både lokale konflikter og større udenbys konflikter, samt igangsat oplysningsarbejde og holdt fester. Foreningens formand var på en ren arbejderliste blevet valgt ind i byrådet. Storlockouten 1899 blev en styrkelse af for-

eningen: Der indledtes samarbejde med Jydsk Husmandstidende, som skiftede navn til Midtjyllands Arbejderblad. Juli 1900 afløstes det af Silkeborg Social-Demokrat. På samme tidspunkt oprettedes Arbejdernes Brugsforening og i 1908 Arbejdernes Fællesbageri. Fællesorganisationen var så stærk, at man i 1901 kunne ansætte foreningens formand som forretningsfører.

Fællesorganisationens 100 års virke har ikke været uden problemer. Under 1. og 2. verdenskrig havde arbejderbevægelsen en venstreorienteret opposition. Under 1. verdenskrig blev venstrefløjens afvist med den konklusion, at deres krav var helt uden muligheder i realiteternes verden.

En anden opposition var byens gasværksarbejdere, som i 1921 meldte sig ud af Dansk Arbejdsmands Forbund for at danne en afdeling af Dansk Kommunal Arbejderforbund. DAF truede med en blokade af Silkeborg Kommune, hvis ikke gasværksarbejderne indmeldte sig igen. Gasværksarbejderne tabte en voldgiftssag, og fik ikke held til at danne en afdeling af DKA. Voldgiftssagen fik den konsekvens, at DKA overalt i Danmark de følgende mange år alene kunne organisere månedslønnede tjenestemænd med pensionsordning. En konsekvens Keld Dalsgaard Larsen ikke har haft øje for.

I kapitlet "Smalkost" om 1920'erne skriver forfatteren, at fagforeningerne i Silkeborg under 1920'ernes arbejdsløshed ville holde udenbys og unge arbejdere væk fra byen. Den holdning var udbredt, at familiefædrene burde have førsteret på arbejdet. Kraftige røster talte for at kvinderne burde væk fra arbejdsmar-

kedet. Det blev dog ikke til noget. Et meget interessant emne, set i lyset af debatten i dag om at arbejdere over 40 år skal ud af arbejdsmarkedet.

KDL forklarer i kapitlet om 1930'erne, at krisen omkring 1932-33 blev en barsk oplevelse for arbejderne, fordi den skabte en hidtil ukendt permanent arbejdsløshed. Hidtil havde man almindeligvis kun været vant til 4-6 måneders periodisk arbejdsløshed om året. I samme kapitel fortælles meget indlevende om den langvarige, ulovlige tekstilkonflikt i byen i 1934. I alt strejkede 324 arbejdere i næsten 2 måneder i protest mod indførelsen af et nyt akkordsystem. De strejkende fik ikke støtte fra den etablerede arbejderbevægelse og tabte konflikten. Dens eneste resultat blev oprettelsen af en lokal afdeling af DKP i Silkeborg.

Kapitlet: "Fred og braavallslag" beskæftiger sig med Fællesorganisationens forhold til oppositionen, som nu hed DKP. Kommunisterne blev optaget som medlem af Fællesorganisationen i juni 1945, men blev ekskluderet igen i 1948 med henvisning til deres holdning til demokratiet. I arbejderbefolkningen havde de god støtte, men kun hos arbejdsmændene havde partiet en markant tillidspost. Kommunisternes politiske fremgang betød, at der fra 1945 sad to kommunister i byrådet. Ved valget i 1950 mistede de det ene mandat og socialdemokraterne gik også tilbage. For første gang siden 1921 var Silkeborg uden socialdemokratisk borgmester. Det tabte blev dog genvundet ved valget i 1954, hvor Socialdemokratiet fik absolut flertal i byrådet.

I kapitlet om "Tillidsmanden"

gør Keld Dalsgaard Larsen op med myten: "Det var helt anderledes i gamle dage, da mødte folk frem." På s. 102 skriver han, at det altid i fagbevægelsens historie har været et aktivt mindretal, som har varetaget egne og kammeraternes interesser. Hvis der var massivt fremmøde ved generalforsamlinger og møder, har der altid været tale om større arbejdskampe eller intern ballade. Kapitlet indeholder ligeledes 4 erindringer fra mandlige og kvindelige tillidsmænd. Det er efter min mening et af bogens allerbedste kapitler.

Bogen er gennemillustreret med mange fotos af virksomheder og byens arbejdere. På s. 84 lyder billedteksten: "Et af arbejdsmændenes elementhuse på Vejlbøvej. På billedet ses Aage Thomsen, formand for Arbejdsmændenes Fagforening." Gad vide om Thomsen dengang havde 4 gengangere i byen, siden der er 5 mænd på billedet? Det virker som om, at billedteksterne i diverse lokalhistoriske bøger kunne udbygges og strammes op. Teksterne bør sætte billederne i perspektiv, og gerne indeholde flere oplysninger.

Bogen er et godt, traditionelt og solidt værk om arbejderbevægelsen i Silkeborg. Men en ting forstår jeg ikke: KDL skriver flere gange, at Silkeborg er en særegen arbejderby. Ved læsning af bogen er jeg ikke blevet klar over, hvad det særegne er? For mig at se, er Silkeborg ikke mere særegen som en udpræget arbejderby, end andre tilsvarende danske arbejderbyer.

En anden påstand er, at Silkeborgs arbejderklasse er toneangivende i byen. Ud over konstateringen af, at parti og fagbevæ-

gelse har flertallet i byrådssalen, og hvad det fører med sig af magt og indflydelse, synes jeg ikke der føres bevis for påstanden. DR-TV valgte Silkeborg til en udsendelse, fordi byen var en dansk "gennemsnitsby". Bogen har ikke røkket min forestilling om, at den er "Danmarks Middeby", og at arbejderne der hverken er mere særpræget og toneangivende end i tilsvarende købstæder.

John Juhler Hansen

Brecht og Sex

John Fuegi: Brecht & Co., Sex, Politics, and the Making of the Modern Drama, Grove Press, New York 1994, samme med titlen: The Life and Lies of Bertolt Brecht, Harper Collins, London 1994, 732 s., £25,00, ISBN 0-8021-1529-2

En hadebog. Med en mursten på 732 siders hårrejsende anklager har den amerikanske professor i germansk og slavisk litteratur fra University of Maryland, den 56-årige John Fuegi, leveret endnu et frontalt angreb på den tyske digter og dramatiker Bertolt Brecht. I bogen BRECHT & CO. med den slagfærdige undertitel: Sex, Politics, and the Making of the Modern Drama eller endnu "bedre": The Life and Lies of Bertolt Brecht.

Fra første til sidste side skildrer forfatteren ikke bare Brecht som et ganske almindeligt dumt svin. Nej, Brecht udbasunerer som et ualmindeligt dumt svin.

Med utallige noter (ca. 1800) og henvisninger dokumenterer Fuegi tilsyneladende, at Brecht stjal med arme og ben fra sine

kvindelige medarbejdere og gjorde deres tekster til sine egne. Kvinderne blev udbyttet og forført med en magnetisk karisma. Kun Hitler og Stalin var Brechts jævnbyrdige i denne kunst.

Når man - som jeg - har levet hovedparten af det materiale Fuegi anvender i sin beskrivelse af forholdet mellem Brecht og hans tyske medarbejder, Margarete Steffin (1908-41) og den danske Ruth Berlau (1906-74), er resultatet nedslående. Alene det suggestive sprog viser en lumsk manipulation af læseren. Gennem samtlige 732 sider skildrer Fuegi uafsladeligt Brecht som drevet af de laveste motiver. Uindviede læsere fodres endog med primitive effekter. Biografien dæmoniserer Brecht ved ustandseligt at sidestille ham med Hitler og Stalin.

En af bogens mest tragiske skikkelser er Margarete Steffin.

Under opholdet i Danmark, Sverige og Finland, var hun Brechts mest flittige og talentfulde medarbejder.

Ifølge Fuegis saftige fremstilling af forholdet krævede Brecht "Sex for Text", at Brecht påførte den tuberkuløse Steffin utallige aborter, der både fysisk og psykisk udmarvede den spinkle kvinde i en sådan grad, at hun var i overhængende livsfare. I sine noter henviser Fuegi til et studie af sygejournalerne fra indlæggelser på danske hospitaler af lægen Morten Nielsen. Ikke overraskende viser dette studie, at Fuegis påstand er grebet ud af luften. Af tre dokumenterede aborter fik Steffin de to før samlivet med Brecht blev indledt. Den sidste i 1932 kunne man laste Brecht for.

Steffins private kalendere viser

normal menstruationscyklus, men Fuegi indlægger yderligere tre provokerede aborter. Et illustrerende eksempel på hvor forfatteren har valgt at lægge tyngdepunktet i sin biografi.

I et afsnit (kapitel 27 s. 362) påstår Fuegi, at forfatteren Martin Andersen Nexø sammen med Brecht skulle have udbyttet og presset den tuberkuløse Steffin til at oversætte Nexøs erindringer til tysk, så de kunne trykkes i det tyske tidsskrift *Das Wort*, der en årrække blev udgivet i Moskva. Honorarerne fra Moskva finansierede ifølge Fuegi bl.a. indstalleringen af et centralvarmeanlæg i Nexøs hus i Stenløse.

Heller ikke denne påstand dokumenterer den amerikanske professor. Den 3. april 1938 skriver Brecht derimod til Nexø, at Steffin tilbyder sig som den, der er rede til at tage det største slæb med at oversætte Martin Andersen Nexøs erindringer. Hun var så afgjort den, der var mest fortrolig med det danske sprog (jfr. BB Briefe nr. 355).

Men at det er Nexø, der ønsker at benytte Brechts navn, fremgår tydeligt af et brev til den tyske udgiver i Zürich, Bruno Dressier: "Für das Werk würde das ja ein Grosses Plus bedeuten, von einem so hervorragenden Dichter übersetzt zu werden" (jfr. Børge Houmann: Martin Andersen Nexø og hans samtid 1933-54 s. 546 (note 40)).

Fuegis beskrivelse af Brechts danske medarbejder Ruth Berlau er direkte indføjet i bogen med en større del af materialet fra dokumentarfilmen *Røde Ruth*, der blev belønnet med den danske TV-OSCAR for 1992. En film som jeg er den oprindelige ophavsmænd til (ide, research, ma-

nuskript, instruktion - i samarbejde med John Fuegi). På grund af "særlige omstændigheder" omkring færdiggørelsen af det endelige produkt, var jeg nødt til at forlange mit navn slettet fra filmen. Årsagen var især nogle indslag med John Fuegi, der fremkom med udokumenterede påstande og angreb på Brecht.

Fuegi har også benyttet en hel del andenhåndsoplysninger og direkte citater fra mit tidligere offentliggjorte materiale uden at angive sine kilder. Bl.a. fra mine radiomontager om Ruth Berlau: *Brændende - men uforbrændt*, DR 1985 (126 min.). Om Margarete Steffin "liber bidi", *Deutschlandfunk* 1988 (55 min.). TV-programmet: *Brecht i Skovsbostrand*. *Naboerne fortæller*. TV-Svendborg 1988 (60 min.) og filmen *Åh, Dagmar*, TV2 1990 (30 min.).

Men Fuegi bruger fra dette materiale i en fordrejet og særdeles fantasifuld fremstilling. Oftest blandet sammen både tidsmæssigt og faktisk. Den amerikanske professor benytter sig af en såkaldt "feministisk" holdning til at glorificere Ruth Berlaus indsats i Brechts forfatter-skab, som der slet ikke er belæg for, men som udelukkende tjener til at nedgøre Brecht som person.

Skiller man afsnit for afsnit af bogen fra hinanden, bliver der ikke så meget tilbage af den sorte lidelseshistorie, Fuegi maler for læseren i BRECHT & CO. Den akademiske hæderlighed lider samme skæbne.

Man kan gisne om, hvad der er årsagen til, at Fuegi fortrænger almindeligt kendte kendsgerninger, og hvorfor biografien er klinisk renset for humoren, ømheden og varmen mellem Brecht

og de kvindelige medarbejdere.

Hvis biografien er tænkt som et udfald i den politiske kulturkamp, så er den dømt til at foregå under bælttestedet. Fuegis biografi om Brecht er spækket med utallige eksempler på citatfusk og manipulation af læseren.

BRECHT & CO. er nu genstand for en minutiøs gennemgang af en række Brecht-forskere fra England, USA, Canada, Tyskland og Danmark. Fra Danmark Hans Chr. Nørregaard og undertegnede. Det indsamlede materiale vil blive udgivet i forbindelse med International Brecht Societys (IBS) konference i Augsburg 10. marts 1995, hvor John Fuegi selv vil være tilstede.

Antallet af dokumenterede fejl og manipulationer er foreløbig nået op på 697. Læs Hans Chr. Nørregårds artikel i Weekend Avisen (25.11-1.12.94): "Den sælsomme historie om slagterfuen fra Svendborg" som ét eksempel på John Fuegis manipulationer.

Rudy Hassing

Opposition i DDR?

*Nadja Stulz-Herrnstadt (ed.):
Das Herrnstadt-Dokument.
Das Politbüro der SED und die
Geschichte des 17. Juni 1953,
Rowohlt Taschenbuch Verlag,
Hamburg 1990, 288 s., DM
12.80, ISBN 3-499-12837-3*

Hovedparten af bogen (s. 55-254) udgøres af et manus, "Om anliggendet Zaisser/Herrnstadt", d.e. erindringer om den bevægede sommer 1953, skrevet af Rudolf Herrnstadt (RH), af forbundsdagens ugeblad "Das Parlament" 24/1954 kaldt SEDs

politibureaus (PBs) "intelligente hovede". Dette manus er nu blevet udgivet af hans datter Nadja (f. 1940), historiker med speciale i borgerskabs- og kvindeforskning, der tillige indleder dokumentet (s. 11-52). Da hun i foråret 1989 forlod DDR, lykkedes det hende at medtage dette manus samt andet materiale, bl.a. RHs notater fra 1960'erne, som hun henviser til.

Erindringerne blev nedskrevet 1956; muligvis tilføjede RH i 1957 en direkte henvendelse til Khurstjov og SUKPs CK, et forsvaret mod anklager mod ham på SEDs 4. partikongres 1954 (s. 242 f.). Heri berørte han sine meriter for den Røde Armes efterretningstjeneste i 1930'ernes Vesteuropa.

Udgifveren har foretaget ringe forkortelser i manus og har kontrolleret alle citater i de anførte trykte kilder. Wilhelm Zaisser, der 1953 blev afsat som stasiminister, gennemlæste i 1950'erne manus og kom med enkelte tilføjelser, ligesom Zaisers kone Else i brev fra 1958 sagde god for det.

RH udgik fra et borgerligt, jødisk miljø i Breslau og uddannede sig til journalist. Ivrig KPD'er siden 1929 befandt han sig 1939-45 i eksil i Moskva. Han var 1940-42 beskæftiget i den Røde Armees generalstab og var fra 1943 medarbejder i armeens politiske hovedforvaltning. Han blev ansvarshavende for avisen for de tyske krigsfanger "Das freie Wort", var med til dannelsen af Nationalkomitee "Freies Deutschland", hvis blad han blev chefredaktør for i 1943. Han hørte til de "initiativgrupper", der i maj 1945 blev fløjet til Østtyskland for under ledelse

af Walter Ulbricht at opbygge et nyt Tyskland. RH organiserede arbejdet med etablering af "Tägliche Rundschau", organ for den Sovjetiske Militæradministration (SMAD), og 1949 udnævnte SEDs PB ham til chefredaktør for SEDs organ "Neues Deutschland". RH var 1950-53 kandidat i PB og var fra 1953 til sin død i 1966 ansat i central arkivet i Merseburg.

Dokumentet er for så vidt enestående og præsenteres s. 11 som den "hidtil eneste eksakte rekonstruktion af begivenhederne i DDRs parti- og statsledelse i forb. m. arbejderopstandene 17. juni 1953". Men kort efter udgivelsen kunne dr. Elke Scherstjanoi i "Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung" (BZG) 1991, s. 658-80, bringe notaterne - inkl. RH's indlæg - fra det vigtige PB-møde 6. juni om en radikal Ny Kurs på basis af nogle sovjetiske "Massnahmen" om situationen i DDR. Scherstjanoi henviser flere steder i kommentar og noter netop til det udgivne dokument og finder, at det rummer "et detaljeret indblik i diskussionen [i PB] og dens skæbnesvangre tilspidsning". Men hun understreger tillige kildekritisk agtpågivenhed ved studiet af slige erindringer.

Et væld af interessante personer optræder i bogen, hvis data bringes i fodnoter af udgifveren. Hun nævner utrykte RH-erindringer om årene 1939-45 i Moskva, hvor han stod bl.a. Ludvik Frejka nær, der i 1952 var blandt de i Prag hængte Slansky-folk (jvf. s. 297-82). Hun citerer fra dem, og de ville nok egne sig til udgivelse. Ligeledes henviser RH selv flere steder til en "Del II" om opgør i PB allerede 1951-53,

da et mindretal bestående formentlig foruden af RH og Zaisser også af Anton Ackermann, planlægningsminister Heinrich Rau og Franz Dahlem stærkt kritiserede Ulbrichts autoritære ledelsesstil (s. 15 og 56). Men udgiveren mener, at det sikkert kun blev ved tanken om "Del II". Hun beklager i øvrigt dybt ikke at have kunnet få aktindsigt i RH-papirerne i SEDs partiarkiv som ville kunne skaffe vished derom. Efter kildefund i dette arkiv (BZG 1991, s. 662 n. 21, jvf. tillige Zaisser-materiale fra 1950'erne publiceret af Wilfriede Otto i BZG 1990, s. 668-70) står det i al fald fast, at RH allerede 1951 kritiserede Ulbrichts Tysklands-politik. Flere steder i bogen berøres, at de hemmelige papirer i den frygtede Centrale Parti-Kontrol Kommission (ZPKK) ville kunne belyse visse dunkle punkter, selv om udgiveren et sted (s. 237 n. 125) ikke kan udelukke, at dele af aktmaterialet er blevet fjernet. Østtyske historikere har som berørt allerede gjort et vigtigt arbejde, bl.a. er Zaisers efterfølger som stasichief Ernst Wollwebers erindringer, skrevet 1964, om samarbejdet med Ulbricht 1921-35 og særligt efter 1946 blevet offentliggjort af W. Otto i BZG 1990, s. 350-78, Wollwebers kritik af Ulbricht ligger på linje med Zaisers og RHs. I BZG 1990 har også G. Bretschneider m.fl. offentliggjort den 1957/58 udrensede Kurt Schirdewans forsværskrift af 1. januar 1958. Det havde været forelagt 35. CK-plenum, hvor Ulbricht fik det undertrykt.

RH begynder erindringerne med SED-delegationens hjemkomst fra mødet i Moskva med

SUKPs ledelse. Mødet dateres (uden berigtigelse af udgiveren) til maj 1953; det fandt sted 2.-5. juni. Endvidere viser det af Scherstjanoi publicerede materiale, at RH forveksler to ekstraordinære PB-møder af 6. og 9. juni. Men han sammenfatter rigtigt (s. 66) PBs enstemmige mening på det vigtige møde af 6. juni: "Vi er for den ny kurs og anser den i det sovjetiske dokument fremsatte kritik for rigtig. Men den ny kurs vil ikke føre til resultat, hvis ikke noget fundamentalt ændres hos os." Her gik SED videre end SUKP, og mødet udviklede sig til almen kritik af sekretariatet, d.e. Ulbrichts ledelsesstil. Særlig udtalt var Fred Oelssners kritik, og RH skriver, at han nu befandt sig på samme position som han selv og Zaisser. PB fandt, at Ulbrichts linje, der gik ud på en "fremskyndelse af socialismens opbygning", knæsat med SUKPs billigelse 1952, havde været en afgørende fejl. Ifl. RH ville PB ikke tillade oprettelsen af et "personligt diktatur", og PB-mødet karakteriseres som "bevis på dets politiske modenhed".

Den på PB-mødet rejste problematik kan formuleres således: 'socialisme eller tysk enhed'? Der rådede stor usikkerhed desangående i både SUKP- og SED-ledelsen. Ifl. RH (s. 59) skal SUKP-ledelsen have betonet, at BRD måtte lades ude af billedet, men referenten Oelssner fandt, at kursændringen nu måtte vedrøre fælles tyske spørgsmål. På mødet 6. juni, hvor den nyudnævnte sovjetiske højkommissær V.S. Semjonov var tilstede, hævdede RH da også, at den falske politik fra 1952 havde sat Tysklandsperspektivet i anden række (dok. 3 i BZG 1991, s. 671 ff.).

Bredt skildrer RH på baggrund af arbejderrevolten 17. juni, der betød et delvist magtsammenbrud, de daglige, enerverende PB-møder og særligt i en nedsat partifornyelseskommission om en radikal kursændring. Også hans egne bestræbelser på at berolige arbejderne omtales. Han blev næsten - udpeget dertil af PB-møderne 6. og 9. juni - fast forfatter af udkast til SED-erklæringer: erklæringer hhv. af 11. juni med vidtgående indrømmelser (dog ikke i arbejdsnormsagen), til erklæring fra CKs 14. plenum med nye indrømmelser, vedtaget 21. juni (s. 70-75, 88-92), og navnlig udkastet til en yderst selvkritisk beslutning fra 15. CK-plenum 24.-26. juli. RH skulle skrive dette udkasts politiske del samt diskussionsgrundlaget til dets 3. (parti-)del, Rau (ansvarlig for normforhøjelserne) den økonomiske; Semjonov pålagde RH at undgå at nævne BRD i sammenhængen.

Endnu før opstanden kunne RH forelægge de to andre medlemmer af udvalget ang. erklæringen - Ulbricht og Rau - sit udkast til den politiske del, som de billigede (s. 82). På denne tid bekymrede det PB, at Ulbricht ikke viste mindste tegn på selvkritik (s. 104 f.). I partifornyelseskommissionens 2. møde rettede Zaisser et overraskende angreb på Oelssner, der medførte, at denne nu "gled over" på Ulbrichts linje og på "næste" PB-møde rettede anklager mod Zaisser og RH for at have villet gøre denne til ny 1. sekretær. I "partidelen" af udkastet forekom ordene, at SED "må blive folkets parti" (s. 96). Det kom ham dyrt at stå, og selv fandt han da også, at 17. juni havde gjort meget i ud-

kastet upassende, men ikke en ny kurs. Udkastet blev udråbt til en formelig "Platform" for RHs og Zaisers "anti-SED-linje".

Det er ellers kun lidt, RH s. 120-23 fortæller om det. Heldigvis har W. Otto fundet originalen i PBs interne arkiv og aftrykt det i BZG 1990. Der kan man læse hele udkastet, både RHs og Raus del. RH nævner et PB-møde 7. juli, hvor Ulbricht syntes at stå for fald (s. 126-30). Samme aften rejste han, Grotewohl og Oelsner atter til Moskva nu for at blive orienteret om Berijas fald. I SUKPs CKs erklæring af 7. juli (cit. af Scherstjanoj i BZG 1991, s. 659) hed det bl.a., at det var Berija, der havde foreslået LPG-ernes opløsning i DDR. Dette tog nu RH til indtægt, idet han i PB 6. juni havde fået vedtaget, at de skulle fortsætte (i frivillig form).

Ulbricht besluttede at bringe RH-Zaiser-sagen for CKs 15. plenum (RH, s. 132). Her anklagede han i en hemmelig tale (s. 255-63) RH, men især Zaiser for at have konspireret med Berija, en anklage, der blev fast bestanddel af SEDs historiografi med skæbnsvangre følger for begge. De kom dog til orde på CKs plenum mod alle anklager for "defaitisme" og "fraktionsvirke". Men mødet blev alt andet end en blåstempling af en Ny Kurs, da det endte med RHs, Zaisers og andres eksklusion af SEDs CK.

Sin ulykkelige tilværelse derefter skildrer RH med bitre ord, selv om tanken om en "afregning" lå ham fjernt, og hans manus forblev upubliceret i årtier. RH skriver nogle steder (s. 55 f., 186 f., 205 f.), at måske den vigtigste årsag til det hele lå i det forhold, at også "imperialister-

ne" var interesserede i den interne splittelse og søgte at fremme og udnytte den (smlg. s. 205 f.).

De oprivende møder - under stadige presseangreb - i ZPKK fra efteråret 1953 skildres bredt (s. 204-39), stemningen var ubehagelig, Matern nævnte som en slags trussel de tidligere "tilfælde" Paul Merker og F. Dahlem, men fysisk tortur blev ikke anvendt. RH aflagde aldrig nogen tilståelse; men indrømmede i erklæring af 31. august rigtigheden af 15. plenums udtalelse, hvori allerede hovedanklagerne var opsummeret. RH supplerede erklæringen med en ny på 37 sider, hvori han modigt redegjorde for "vore mål". Sagen endte med RHs og Zaisers eksklusion af SED i jan. 1954.

Sidste del af erindringerne drejer sig om RHs og familiens bekymringer og kampen for rehabilitering og mod RHs fremskredne TB. RH fik under hånden 1961 tilbudt genindtræden i SED, men det afviste han (s. 40).

Udgiveren opridser i sine kommentarer også RHs videnskabelige virke i Merseburg efter 1956. Hovedparten af historikerne holdt fast ved SED-versionen af sagen, men videnskabeligt støttede Walter Markov, Jürgen Kuczynski og Ernst Engelberg RH, selv om det ikke trods forsøg lykkedes ham at blive doktor i Leipzig på et værk om Kölnerkommunistprocessen 1852. Men i 1965 lykkedes det at få hans "Entdeckung der Klassen" udgivet.

Dokumentet er foruden at være en vigtig kilde til SEDs historie et gribende menneskeligt dokument.

Ole Stender-Petersen

Kvindebiografien

Adda Hilden og Jytte Larsen (red.): Når Baner brydes. Et pilotprojekt om 1920'erne til Dansk Kvindebiografisk Leksikon, Statsbiblioteket i Århus, 1994, 145 s., 150,-kr, ISBN 87-7507-234-3

Når baner brydes er et resultat af det forarbejde projektgruppen bag Dansk Kvindebiografisk Leksikon (DKBL) igangsatte i 1991 for: at kortlægge optaget af kvinder i Dansk Biografisk Leksikon, at udføre et pilotprojekt om en udvalgt periode: 1920'erne og ikke mindst at prøvebiografere fem udvalgte kvinder fra perioden.

Jytte Larsens indledende artikel(er) om kvinder og nationalbiografier argumenterer overbevisende for at .."Værket vil være en forudsætning for at få fjernet kønsskævheden i nationalbiografien" (p. 32) og at dette længe har været en tiltrængt opgave, som ikke har været opfyldt i Danmark. Hanne Rimmen Nielsen beskriver under titlen "Den kvindelige karriere" 20'ernes kvinders (nye) muligheder for selvforsørgelse og efterfølges af tre mindre afsnit: et af Grete Ilsøe om kvinder i statstjeneste, et af Anette Eklund Hansen om kvinder i arbejderbevægelsen og et af Eva Lous om kvinder i kvindebevægelsen. I bogens sidste afsnit beskrives og diskuteres optagelseskriterier, der er en foreløbig liste over optaget i projektperioden, projektbeskrivelse for hele projektet og et budget. Alt ialt et meget ambitiøst indhold for en bog, der er endt med at være meget mere end en smagsprøve og en argu-

mentation for et dansk kvindebiografisk leksikon.

At det er nødvendigt, at vi i dag 80 år efter stemmerettens indførelse for kvinder skal behøve et kvindebiografisk leksikon, er et udtryk for at også nationalbiografierne har overset eller marginaliseret kvinder. Og det er et tegn på fornyelse og i det hele taget fornyet interesse for det biografiske og den biografiske genres betydning, og - sidst men ikke mindst - er det et udtryk for, at behovet for at vide noget om formødre og foregangskvinder nu er så alment og udbredt, at værket kan produceres.

DKBL skal, i følge formålet, både have et videnskabeligt niveau svarende til Dansk Biografisk Leksikon og "indskrive den nye kvindeforsknings resultater". Det første kriterie turde være en selvfølgelighed og Når baner brydes indfrier da også denne intention til fulde. Det andet kriterie er imidlertid mere interessant: hvordan indarbejdes kvinders særlige livsvilkår i biografier, der fortsat vil tage udgangspunkt i personer, der "...skal have haft en fremtrædende position i det danske samfund eller have gjort en betydende samfundsmæssig indsats" (p. 126), når kriterierne for denne bedømmelse oftest passer ind i mænds særlige livsvilkår?

Hanne Rimmen Nielsens artikel "Den kvindelige karriere i 1920'erne" beskriver 20'ernes nye kvindetyper med vægt på nye uddannelses- og fritidsmuligheder og nye idealer for seksualitet og ægteskab. "Noget med mennesker eller noget på kontor" gjaldt også dengang som primære karrierevalg, samtidig med at der så småt dukkede nye udfoldelsesmuligheder op i sports- og orga-

nisationsverdenen, i showbiz og politik. Grete Ilsøes beskrivelse af kvinder i statens tjeneste er interessant som dokumentation for trægheden i forholdet mellem kvinders juridiske og reelle muligheder. Anette Eklund Hansens artikel om kvinder i arbejderbevægelsen sætter køns- og klasseperspektivet på spidsen: hvordan biografes "glemte" personer, når personalhistoriske oplysninger ikke er arkiveret? Og hun viser hvordan det trods alt - og ved et omhyggeligt kildearbejde - er muligt at samle brikker til det puslespil det er at biografere kvinder fra bevægelsen. Eva Lous viser i sin artikel om kvinder og kvindebevægelsen den særlige og nye gruppe som DKBL vil fokusere på: de aktive i kvindebevægelsen.

Til sidst præsenteres læseren for de fem prøvebiografier hvor det særlige ved kvinders livsvilkår er opsummeret til fire grundlæggende karakteristika: 1) Familieforpligtelser - antal børn og disses fødselsår. 2) Civilstand, som ikke bare dækker ægteskab, men også andre nære og betydende relationer. 3) Bevidstheden om særlige barrierer for kvinder, der betyder at der lægges særlig vægt på de biograferedes socialisationshistorie, og 4) den biograferedes indplacering i kvindehistorien - forholdet til kvindesag og kvindebevægelse. Og alle disse får vi som læsere smagsprøver på, selvom det fortsat og ud fra formålet jo er énerne, der biografes. De særlige foregangskvinder, som for næsten alles vedkommende ikke har været så forstyrret i deres karriere af børn, ægteskab og modstand i familien, som almindeligt var i perioden. Sammen-

lignes de fem biograferede kvinder kort med de vilkår Hanne Rimmen Nielsen viser i sin artikel om den kvindelige karriere i 20'erne, hvor hun beskriver debatten om børnetallets fald fra 3,44 pr. kvinde ved århundredeskiftet til 1,89 i 1930 (p. 38), så er det påfaldende, at det gennemsnitlige børnetal for de 5 biograferede er 0,6 barn pr. kvinde! Det er de anderledes kvinder, der får plads, det er pionererne, og det er også spændende. Sjældent får man som læser et så velgennearbejdet og letlæseligt grundlag for rammerne om en biografi. Og det er både velgørende og tiltrængt. Mindre velgørende er det imidlertid, at man alt for ofte forledes til fortabelse i billeder, citater og udklip. Layout og opsætning er forstyrrende. Nok er duftprøver fra kilderne interessante, men det forfatterne selv skriver, er så væsentligt, at det ikke burde have været afbrudt og ombrudt i så mange spalter, klip og skrifttyper.

Marianne Kruckow

"For vi er alle en slags liberalister"

Anker Jørgensen: Fra Christianshavn til Christiansborg. Erindringer 1922-1972, Fremad, København 1994, 344 s., kr. 268.-, ISBN 87-557-1832-9

Anker Jørgensen har tidligere udgivet tre bind dagbøger fra tiden 1972-1982.1 denne erindringsbog indvarsles imidlertid en fortsættelse, der tager sin begyndelse 3. oktober 1972, og som altså på anden vis end dagbøgerne skal belyse den efterfølgende tid.

I hovedsagen er bogen kronologisk bygget op. Men også her viser erindringsgenrens særlige forhold til tiden sig. Nok skrider beretningen frem år for år, nu og da dag for dag. Men gang på gang brydes kronologien. Det sker i kraft af en historisk viden, der griber bag om fødselsåret, og i form af mere eller mindre antydende beretninger om noget senere indtræffende eller som eftertanker i skrivende stund.

Denne bevægelighed befrier bogen fra kronologiens skematik og nærmer den i nogen grad til erindringsprocessens mere uvilkårlige, associative karakter. Samtidig byder bevægeligheden på nogle kun delvis løste redigeringsproblemer. Således kunne der være sondret skarpere mellem væsentligt og uvæsentligt, mellem farbare veje og blindgyder i beretningen. På sine steder giver den også læseren unødige dateringsproblemer, ligesom det indbyrdes tidsforhold mellem Anker Jørgensens mangesidige aktiviteter ikke overalt træder klart frem. Her er de mange rubrikker i bogens 18 kapitler nok til en vis hjælp. Men det ville være gavnligt, om forlaget forsynede næste bind med en tidstavle og et sag- og personregister. I samme forbindelse: Bogen har ingen meningsforstyrrende trykfejl. Men Hans Hedtoft refereres for i en tale i Forum under krigen at have sagt, at arbejderbevægelsen ikke er "en fædrelandsløs gazelleflok" (s. 268-269). Mon han dog ikke har talt om en geselleflok?

Litterært set er bogen fordringsløs. Beretningen er udformet i en ubesværet, letløbende prosa. Gennem sine mange detaljer og citater vidner den om

en levende hukommelse, åbent støttet på bl.a. en flittig dagbogsskriven. Desuden har ikke mindst kapitlerne om barndommen og den tidlige ungdom visse sansemæssige kvaliteter, der livagtigt kan genfremkalde det skildrede for læseren.

Så meget om det formelle. Nu om bogens indhold. Det beror, som forordet siger, selvsagt på et udvalg, der vil give indtryk af Anker Jørgensens baggrund og nogle af de mennesker og begivenheder, der har haft betydning for ham. Med andre ord: personalhistorie og samfundshistorie, socialt, fagligt og politisk - stort set integreret i hinanden.

Det sidste først. Socialhistorisk set er bogen en selv facetteret stift til arbejderklassens store mosaik, materielt og bevidsthedsmæssigt, gennem sine renfærdige skildringer af opvækst og tidlig ungdom. Tilsvarende giver den et righoldigt billede af fagligt arbejde, fra Anker Jørgensen i 1947 vælges som tillidsmand for lager- og pakhusarbejderne i FDB, til han i 1968 bliver forbundsformand for DASF og medlem af LO's forretningsudvalg og endelig i 1970 indvælges i det snævre forhandlingsudvalg. Som det mest givende i skildringen af denne lange vej står Anker Jørgensens tid som næstformand i Lager- og Pakhusarbejdernes forbund 1950-1956, især dagbogen fra oliestrejken i 1956 (Kapitel 8). Selv omtaler Anker Jørgensen disse seks år som "den bedste, mest spændende og inspirerende periode" i sit liv (s. 166, jf. 188), hvad der måske kan forstås som den optimale overensstemmelse mellem opgaven og manden. Givende er også den mere, men ikke kun anekdotiske

beretning om tiden som forretningsfører for hovedforbundets transportgruppe og som redaktør af Fagbladet (Kapitel 14). Politisk aftegnes banen fra DUI- og DSU-tiden over indmeldelsen i Socialdemokratiet kort efter Staunings død i 1942 til medlemsskabet af Borgerrepræsentationen (1961-1964) og indvælgelsen i Folketinget i 1964.

Som nævnt er erindringsgenren forbundet med eftertanker, refleksioner i skrivende stund. Af dem findes der ganske mange i bogen, skønt ikke overalt, hvor der kaldes på dem. Ét er, at den tidligere modstandsmand så godt som intet har at sige om retsopgøret efter besættelsen. Et andet er, at eftertankerne ofte forekommer at standse for tidligt, næsten som var de en kende konfliktsky. Fagligt gælder det således refleksionerne over fagbevægelsens strukturproblem og dens indre demokrati (s. 185 og 259). Politisk gælder det ikke mindst de genkommende tanker om demokrati (bl.a. s. 92ff, 123ff, 137f, 289ff). Fra første færd er de bestemt af frontholdningen mod nazisme og fascisme, senere også mod racisme, men ikke mindre mod kommunisterne og deres krav om proletariats diktatur. Langt under parolerne når disse eftertanker imidlertid ikke. Således ikke ned til modsigelsen mellem den borgerligt liberale demokratiforståelse og kravet om økonomisk demokrati, ændrede ejendomsforhold, demokratisering af arbejdslivet (s. 197 og 325ff). Eller: Når Anker Jørgensen ved, at fagbevægelsen og Socialdemokratiet konstant løber en risiko for at blive "for meget institution og for lidt bevægelse" (s. 199), hvorfor fører denne indsigt da ik-

ke til en nøjere analyse? Eller: Hvordan kan Anker Jørgensen undgå for alvor at komme ind på den splittelse, som allerede forud for EF-afstemningen i 1972 så fatalt ramte arbejderbevægelsen, og som han for så vidt selv lagde krop til? På områder som disse fremtræder 1960'ernes debatterende Anker Jørgensen, medstifteren af Socialdemokratisk Samfund (s. 258 og 308ff), som langt mere kritisk og problemfastholdende end erindringsskriveren i 1994. Uanset om denne forandring skyldes faktiske forskydninger i opfattelserne eller en forhenværende politikers (unødige, ja uønskelige) tilbageholdenhed, har man lov til at håbe, at Anker Jørgensen i det kommende bind vil forholde sig anderledes dybtgående til problemer af vedvarende aktualitet.

Personalhistorisk bringer bogen ikke meget nyt. De givne portrætter afviger ikke væsentligt fra de allerede verserende. Det stærkeste portræt er, langt hen indirekte, det selvbiografiske. I 1932 skrev Julius Bomholt i sin "Arbejderkultur" (s. 83) om det organisatoriske menneske som bærer af en ny kultur. Næppe nogen anden har tydeligere end Anker Jørgensen vist, hvad der kan ligge heri. I sin person samler han, beskedent og sobert, den socialdemokratiske organisations aktiviteter. Hvem har som han arbejdet inden for det politiske og det faglige ("to sider af samme sag", s. 316), for det kulturelle og oplyningsmæssige, altsammen forbundet med interesse for koo-perationen og de internationale spørgsmål? Det var nok en undersøgelse værd, i hvor høj grad netop han har præget DASFs/SiDs tankesæt og praksis

helt frem til den seneste tid.

Samtidig virker han som en af de sidste, der i livsform og selvforståelse har unddraget sig arbejderbureaukratiseringens risici. Modgiften herimod har været en personlig autenticitet og et engagement: mod fascisme, racisme, imperialismen og sociale misforhold, men tillige et forgrenet interessefelt. Der er i bogen aldrig langt mellem de sider, som vidner om læsning af skønlitteratur og faglitteratur i betydeligt omfang. Optagetheden af billedkunst, historie, kirker, jazz, sport og natur fører mange sider med sig ligesom også det altid opsøgende ferie- og rejseliv og de egne forsøg på at tegne, male og fotografere.

Selvportrættet bliver i den forstand dobbelt, at det drejer sig om autodidakten inden for en organisation. Som autodidakt hører Anker Jørgensen ikke til den bralrende type, der gør storm af halve vinde. Tværtimod er han den altid lærelystne, der hele tiden husker på sine egne begrænsninger. Det gør indtryk at læse om den utrættelighed, hvormed han opsøger viden og kunnen, deltager i studiekredsarbejde, efterskoler sig, sætter sig ind i område efter område, alt som opgaverne melder sig. Et par gange antydes det, at autodidakten bærer på et mindreværd, et efterslæb, der kan synes uindhentelig (fx s. 110). Husker man tilbage til 1960'erne, dukker modsat et billede af en mand frem, til hvem der næredes store forventninger. Et bemærkelsesværdigt sted heder imidlertid: "Da vi nåede et foreløbigt højdepunkt i sidste halvdel af 1960'erne, vidste vi ikke rigtigt, hvordan vi kunne komme videre. Derfor kom vi det

heller ikke, og dog, noget skete." (s. 295) Dette "noget" var ungdomsoprøret, som flere steder optager Anker Jørgensen. På den ene side undrer det ham; han forstår det ikke. På den anden side prøver han, tro mod sig selv, at sætte sig ind i dets bevæggrunde.

Hvorfor optager ungdomsoprøret Anker Jørgensen så meget? Måske skal svaret søges i nogenlunde følgende: Da Anker Jørgensen i slutningen af 1960'erne allerede havde udviklet sig til en selvkritisk, progressiv socialdemokrat med så mange erfaringer og samfundsmæssige hensigter, blev det altsammen overhalet venstre om - og det med en radikalitet, der var Anker Jørgensen imod og problematisk for hele den socialdemokratiske bevægelse. For organisationen udvikler og tæmmer det organisatoriske menneske - også der, hvor man aner en foruroligelse, en social lidenskab, der ikke helt står ved sig selv. Moderationen tager sin mand. "Vi er alle en slags socialister!" sagde Christmas Møller. Hans Hedtoft replicerede: "Vi er alle en slags liberalister!" (s. 137). Og til det svar bekender Anker Jørgensen sig (s. 297-298). Men to halve sandheder er ikke én hel, derimod en flækket tanke. Den vil formentlig træde endnu tydeligere frem i det kommende bind - som den gjorde det efter 2. oktober 1972.

Flemming Harrits

Et anarkistisk leksikon

Lexikon der Anarchie. Hrsg. von Hans Jürgen Degen, Bösdorf 1993-, Verlag Schwarzer Nachtschatten, ISBN 3-89041-008-1

Anarkistiske strømninger har i enkelte lande eller perioder været en mere eller mindre fremtrædende retning i arbejderbevægelsen. Der findes også i dag en række anarkistiske tidsskrifter og årbøger inklusive historiske publikationsorganer som kvartals-tidsskriftet *The Raven* og årbogen *Archiv für die Geschichte des Widerstandes und der Arbeit*.

Hertil kommer nu et *Lexikon der Anarchie* udgivet af Hans Jürgen Degen. Leksikonet udgives som et løsbladssystem, hvor de enkelte leveringer (hidtil tre) kan samles i en mappe. De enkelte artikler behandler emner og personer med relevans for anarkistiske teorier og bevægelser. Udgifveren er anarkist, mens bidragsyderne i øvrigt åbenbart er valgt efter deres faglige kvalifikationer, hvad der naturligvis ikke udelukker, at de kan være anarkister, men det er, så vidt det kan skønnes, ingen forudsætning. De enkelte bidrag er således på et højt niveau, omend noget uegale i længden - 2 til 10 s. - uden at det bliver klart, hvad der har været afgørende for den mere eller mindre udførlige beskrivelse.

Leksikonet vil give en omfattende fremstilling af alle personer, faglige områder og organisationer som står i direkte eller indirekte sammenhæng med anarkismen. De indtil nu foreliggende indførsler viser et ganske bredt felt, f.eks. navne som A. Berkman, E. Goldmann, G. Landauer, M. Nettelbladt, M. Vernet men også G. Winstanley, P. Robbins, F. Oppenheimer og M. Buber. Artikler om Antipædagogik og pædagogik, marxisme og neoanarkisme findes ligesåvel som om den Spanske Borgerkrig og den Sorte Fane. Naturligvis

findes artikler om CNT og FAI, men også om Föderation Gewaltfreier Aktionsgruppen, om tjekisk anarkisme og Mother Earth.

Leksikonet er et udmærket informationsredskab, forhåbentlig kan det fortsætte med at udkomme, således at man kan få bedre hold på anarkismens mangfoldighed.

Martin Andersen

En smeds erindringer

Georg Poulsen: Et jern af en smed, København 1994, Hernovsforlag, 158 s., kr. 188.-, ISBN 8759022728

Metals forhåndværende forbundsformand Georg Poulsen har udgivet en hurtig og læst erindringsbog. Erindringerne omtaler kort barneårene, dernæst kommer bogens centrale del om Georg Poulsens 19 år på Helsingør Værft fra 1944 til 1963 som lærling, svend, tillidsmand og fællestillidsmand, og herefter følges hovedpersonen som lokal afdelingsformand 1963-1973, og endelig i en hurtig slutspurt omtales forbundstiden i Metal frem til i dag. Det er vigtigt at understrege, at bogen *Et jern af en smed* ikke handler nævneværdigt eller særlig detaljeret om Georg Poulsens faglige arbejde i Metal i årene fra 1974 til 1988. Faktisk er det sidste afsnit, som omtaler forbundsperioden klart bogens mest ustrukturerede og fragmentariske.

Hovedindtrykket af bogen er, at Metals forhenværende forbundsformand er noget så forfriskende almindeligt som et ægte arbejderbarn og senere en almin-

delig metalarbejder, der ved gåpåmod, gode evner og viljestyrke kæmper sig frem til sin rette plads i livet: som smedenes førstemand. Georg Poulsen skriver uden falsk beskedenhed dog uden på nogen måde at blive ubehagelig selvsmagende.

Bogen giver ikke noget nævneværdigt indblik i Georg Poulsens privatliv, udover at det er og har været ganske almindeligt med glæder og sorger, som i alle andre danske familier. En side af livet uden for det faglige behandles dog, og det er tiden som aktiv atletikmand i HIF. Men selvfølgelig mener Georg Poulsen også, at idrætslivet er kommet ham til gavn som faglig aktiv, som det fremgår af følgende citat. Citatet giver også et indtryk af selve erindringsbogens fortællerstil: "Jeg tror godt, man kan sige, at erfaringerne fra tiden som aktiv idrætsmand senere kom mig til gode i det faglige arbejde. Når man stillede op på kridstregen og skuddet gik, var man med for at blive nr. et ikke nr. tre eller fire. Det blev man selvfølgelig ofte alligevel, men beslutningen om at blive nr. et var der, og den har jeg nok taget med over i det andet. Da det adskillige år senere begyndte at gære og køre for mig rent fagligt, havde jeg som noget helt naturligt ambitionen at komme med helt op, hvor tingene blev besluttet" (s. 29).

Georg Poulsens faglige og politiske løbebane har været noget særegen, og det behandles selvfølgelig også i erindringerne. Georg Poulsen skildrer sig selv som et særdeles uengageret fagforeningsmedlem frem til 1956 hans tilværelse var fyldt op med familielivet, idrætten, musikken og så arbejdet på værftet. Gan-

ske vist var Georg Poulsen medlem af Danmarks Kommunistiske Parti i årene 1950-54, men det skyldtes ifølge erindringerne nærmest et hensyn til faderen og storebroderen, som begge var medlemmer af DKP. "Jeg var heller ikke selv en særligt aktiv kommunist. Indtil jeg i 1954 blev slettet på grund af kontingentrestance..." (s. 68). Senere i erindringerne omtales bruddet med DKP som eksklusion, dog uden at det behandles nærmere. Afgørende for Georg Poulsens indtræden som aktiv faglig tillidsmand var begivenhederne i året 1956 med regeringsindgreb og drabelige kontroverser mellem socialdemokrater og kommunister på arbejdspladserne og i fagbevægelsen. Ifølge erindringerne var Georg Poulsen led og ked af de kontroverser, som efter den unge Poulsens mening skyldtes en uheldig sammenblanding af det politiske og det faglige. Georg Poulsen dannede derfor sammen med mange andre på værftet "Den faglige klub", som var en upolitisk faglig venstreopposition til socialdemokraterne. Herefter gik det stærkt for den tidligere fagligt uengagerede Georg Poulsen: tillidsmand i 1958 efter et utal af kampvalg, fællestillidsmand i 1960 og endelig afdelingsformand i 1963. Springet til posten som afdelingsformand kom ifølge erindringerne noget uventet og bag på Georg Poulsen. Igen var det den socialdemokratisk ledede regerings indgriben, denne gang med Helhedsløsningen i 1963, som banede vejen for den oppositionelle venstrefløjrepræsentant fra værftet, Georg Poulsen.

Georg Poulsen blev SF'er i 1963, var aktiv i det faglige ud-

valg i partiet, repræsenterede SF i Helsingør byråd i årene 1966-70 og brød som 44-årig med partiet i 1974. Georg Poulsen startede sin faglige løbebane som venstreoppositionel, "upolitisk" faglig tillidsmand, der mente, at det faglige og det politiske burde og kunne adskilles, og han sluttede sin løbebane som socialdemokratisk forbundsformand med den overbevisning, at det faglige og det politiske netop hang sammen.

Georg Poulsens erindringsbog er let læst og indeholder ikke de store overraskelser eller uddybende refleksioner over det faglige liv i efterkrigstiden. Det er en skam, at en mand af Georg Poulsens format ikke har haft tålmodighed og ambitioner nok til at få skrevet en vægtig erindringsbog med appel til de faglige og politiske diskussioner i dansk fagbevægelse fremover.

Keld Dalsgaard Larsen

Kilder til den tyske politiske emigration 1933-1945

Quellen zur deutschen politischen Emigration 1933-1945. Inventar von Nachlässen, nicht-staatlichen Akten und Sammlungen in Archiven und Bibliotheken der Bundesrepublik Deutschland. Hrsg. im Auftr. der Herbert- und Elsbeth-Weichmann-Stiftung von Heinz Boberach et al, Saur, München 1994, XXII, 368 s., DM 148.-, ISBN 3-598-23040-0.

Tilblivelsen af denne for eksilforskningen helt centrale kildefortegnelse kan man takke Herbert- und Elsbeth-Weichmann Stiftung for. Initiativet til

at oprette denne fond udgik fra Elsbeth Weichmann. Sammen med sin mand, der var overborgmester i Hamburg fra 1965 til 1971, havde hun som Hitler-flygtning tilbragt 15 år i eksilet, først i Tjsekoslovakiet, så i Frankrig og siden i USA. I 1948 vendte ægteparret tilbage til Tyskland. Elsbeth Weichmann oplevede ikke selv fondens oprettelse, men hendes intentioner ligger til grund for dens vedtægter. Fonden skal gennem videnskabelige og publicistiske arbejder dokumentere dels den demokratiske opposition i eksilet overfor det totalitære nazi-styre, dels dens eftervirkninger i Tysklands efterkrigshistorie. Fondens stiftende møde fandt sted i 1989. Som følge af murens fald blev der åbnet helt nye muligheder for at få tilgang til arkiverne i det nu forhenværende DDR og allerede i 1990 besluttede fondens bestyrelse at tilvejebringe en registrant over materiale vedrørende det politiske eksil i DDR-arkiverne. Som følge af den hurtige genforening blev planen ændret, således at den foreliggende kildefortegnelse omfatter alle relevante arkiver i hele Tyskland.

Kildefortegnelsen er opdelt i to hovedafsnit:

- 1) materiale fra eksilorganisationer og andre samlinger vedrørende det politiske eksil;
- 2) personarkiver.

Det første afsnit har desuden følgende underafsnit:

- materiale fra eksilorganisationer (partier, fagforeninger og internationale sammenslutninger);
- materiale fra tværpolitiske organisationer (herunder bl.a. American Guild for German Cultural Freedom, New York, Comité Allemand, Paris,

Deutscher PEN-Club i eksil);
- materiale fra eksilpressen (bl.a. Die Neue Weltbühne, Pariser Tageszeitung); samt

- særlige samlinger (bl.a. Emigration England, Emigration Frankrig, Erindringsmateriale om den antifascistiske modstandskamp, Thomas Manns samling).

Som udvælgelses- og afgrænsningskriterier har udgiverne valgt følgende definition af begrebet hhv. "politisk emigrant" og "politisk eksilorganisation". Herved forstås personer og organisationer, der

- før 1933, i eksilet eller i eftereksilet har udvist et stats-, parti-, forenings-, social- eller kommunalpolitisk engagement;

- beklædte væsentlige offentlige poster, som udfoldede en væsentlig publicistisk virksomhed eller spillede en væsentlig rolle for den samtidige politiske teoridannelse;

- deltog i offentlige, politiske manifestationer i eksilet, diskussionen af efterkrigsudviklingen eller udenlandske aktioner, der var rettet mod Hitler-Tyskland eller som var engageret i de allieredes besættelsespolitik efter 1945.

På basis af denne definition bliver mange forfattere, kunstnere og forskere, der som genuine modstandere af nazismen måtte forlade deres hjemland, ikke betragtet som "politiske emigranter" og fortegnelsen omfatter derfor ikke sådanne intellektuelles korrespondance eller samlinger, der først og fremmest befinder sig forskellige i stats- og universitetsbiblioteker.

Den valgte definition og de foretagne afgrænsninger kan selvagt altid diskuteres, og de her-

med forbundne problemstillinger tematiseres i værkets indledning. Men der kan ikke herske nogen tvivl om, at der med denne kildefortegnelse er skabt et redskab, der vil lette lokaliseringen og tilvejebringelsen af relevant arkivmateriale vedrørende Hitlerflygtningenes politiske eksil.

Oplysningerne om de enkelte arkiver/samlinger er struktureret efter 10 formelle og indholdsmæssige kriterier:

- 1) arkivstifterens navn;
- 2) en kort (biografisk) beskrivelse af arkivstifteren;
- 3) arkiv- og bestandsbetegnelse;
- 4) arkivhistoriske oplysninger;
- 5) omfanget;
- 6) yderår;
- 7) registreringsniveauet;
- 8) tilgængelighed og vilkår for benyttelsen;
- 9) litteraturhenvísninger med relevans for de enkelte arkiver/samlinger; og
- 10) indholdsmæssige oplysninger.

Værket er forsynet med tre omfattende registre: et person-, et institutions- og et geografisk indeks.

Der skal ikke gøres noget forsøg på at give et blot nogenlunde dækkende billede af informationsstæthed i denne kilde- og arkivfortegnelse. Men for at anskueliggøre værkets store kvalitet, skal det nævnes, at der findes over 30 hovedindførelser med relevans for Hitler-flygtningenes politiske eksil i Danmark. Af særlig interesse er her det nu i meget stort omfang tilgængelige materiale i SED's tidligere partiarkiv. Alene på basis af de i værket anførte oplysninger kan det konstateres, at der nu er skabt helt nye muligheder for at afdække de tyske kommunisters

politiske eksil i Danmark. Hovedparten af dette materiale befinder sig i det der går under betegnelsen "KPDs historiske arkiv". Som supplement hertil findes en række personarkiver.

Ved siden af disse oplysninger om førhen stort set utilgængeligt materiale, vil den i det politiske eksil interesserede have fordel af, at fortegnelsen netop omfatter alle relevante arkiver. Således kan man på basis af de anførte oplysninger trække væsentlige tværgående forbindelser og man får på en måde sammenhængen mellem forskelligartede problemstillinger foræret.

Men netop fordi dette værk er så informationsmættet, som tilfældet er, består der en vis fare for, at man glemmer, at det anførte materiale selvagt kun er fragmentarisk i forhold til fortegnelsens genstandsfelt. Men først en systematisk benyttelse af fortegnelsen i forbindelse med arkivbesøg vil vise, hvor mange åbne og nye spørgsmål der så rejser sig. Dette dog hverken kan eller skal lægges udgiverne til last.

Hans Uwe Petersen

Nazistisk arbejds-markedspolitik

Karl Heinz Roth: Intelligenz und Sozialpolitik im "Dritten Reich". Eine methodisch-historische Studie am Beispiel des Arbeitswissenschaftlichen Instituts der Deutschen Arbeitsfront, K.G. Saur Verlag, München 1993, 394 s., DM 128.-, ISBN 3-598-11166-5

Karl Heinz Roth har i mange år arbejdet på at indsamle og offentliggøre de materialer og

publikationer, som blev udgivet af Den tyske Arbejdsfronts (DAF) arbejdsvidenskabelige institut (AwI), og som "Hamburger Stiftung für Sozialgeschichte des 20. Jahrhunderts" i 1986 har udgivet under titlen Sozialstrategien der Deutschen Arbeitsfront. Dette arbejde udgør grundlaget for Roths dissertation.

Med udgangspunkt i Timothy W. Masons værk Arbeiterklasse und Volksgemeinschaft er målet for Roths undersøgelser at få udvidet det i hovedsagen subjektivt bestemte klassebegreb, som Mason anvender. De ændrede bevidstheds- og kampformer, som Mason beskriver (mange former for afvisning af samarbejde og passiv modstand som udtryk for arbejdernes klassekamp), skal udvides og altså fortolkes på en ny måde på baggrund af de objektive betingelser: Arbejderklassens forandrede social-økonomiske sammensætning, de forandrede arbejdsmarkeds-, udbytnings- og magtstrukturer i den tyske fascismes periode.

Genstanden for Roths kildestudier er DAF's AwI opfattet som det centralorgan, hvorfra man fik opbygget et funktionelt samarbejde mellem økonomien, det ministerielle bureaukrati og NS-ledelsen med baggrund i socialvidenskabelige overvejelser.

I første kapitel beskæftiger Roth sig med erkendelsesteoretiske modeller, der kan forklare den nationalsocialistiske magtmodel. Han afviser både "polykrati-modellen" og den såkaldte moderniseringstese. Med basis i Jens Albers' forskningsresultater påviser han, at der ikke kan være tale om en "modernisering" i perioden mellem 1933-45 - sådan som nogle

af de angloamerikanske og vesttyske forskere ellers har hævdet. NS-diktaturet var, skriver Roth, de herskende elites svar på den økonomiske verdenskrise, og var præget af kontinuitet og et ønske om at fastholde denne kontinuitet. Målet var at sikre betingelserne for kapitalproduktion på længere sigt, og dette skulle opnås ved at sætte arbejderbevægelsen ud af spillet, ved sociale ødelæggelser, masseudryddelser og ikke mindst ved krig.

Andet kapitel handler om AwI's historie og om den forskning i AwI's historie, der foregik i efterkrigstiden, i halvtredserne og tresserne samt inden for forskellige discipliner af den nyere forskning. Roth beskæftiger sig med den "nye saglighed" over for "Det tredje Riges" historie, som er opstået med "historikerstriden" om NS-tidens rolle i tysk historie. Navnlig tyske historikere hævder med stadig større styrke, at man bør betragte visse enkeltelementer i den samlede nationalsocialisme for sig. Det gælder for eksempel AwI's planer om en almen folkeforsikring med statslig rentegaranti og en dynamisk rentetilpasning, som kan fremstilles som udtryk for "progressiv socialpolitisk nytænkning", ligesom man i planerne kan finde grundprincipperne for den senere sociallovgivning i Forbundsrepublikken. For "den nye sagligheds" fortalere er AwI's "sociale pakke" det allerbedste argument for postulatet om, "man ikke kan afvise den historiske betydning af de omfattende moderniseringsbestræbelser", der fandt sted mellem 1933 og 1945 "alene på grund af deres tilhørsforhold til nationalsocialismen".

I tredje kapitel analyserer Roth AwI's faktiske planer: "DAF som aktionsområde - AwI som instrument for de socialpolitisk engagerede intellektuelle i NS-diktaturet".

Det er bogens mest interessante kapitel, fordi det fremlægger mange nye kilder, som Roth udnytter meget grundigt. Han fremstiller DAF's udvikling fra at være en fascistisk præget enhedsfagbevægelse til at være en organisation for NS-eliterne. I "Leipzig-aftalen" fra 1935 besluttede man, at DAF skulle samarbejde med repræsentanter for industrien i såkaldte arbejdsudvalg [Arbeitsausschüsse], hvor man skulle diskutere "faglige" problemer med hensyn til produktionsudvidelse, rationalisering, præstationsløn, arbejdstid osv. Dermed blev DAF først og fremmest et "rationaliseringsinstitut orienteret mod hele samfundet", der som tvangsapparat for den knuste arbejderbevægelse kunne "indhegne" arbejderklassen samt påtvinge den "præstationsprincippet" og altså øge udbytningsgraden.

Det var i denne sammenhæng, AwI blev oprettet i 1935. Det skulle fungere som "ekspertinstans" med den hovedopgave "at holde øje med de økonomi- og socialpolitiske tiltags virkninger i folkefællesskabet samt at registrere disse virkninger statistisk og stille forskningsresultaterne til rådighed for fællesskabet".

I sin blomstringstid beskæftigede AwI ca. 450 økonomer og socialvidenskabsfolk. Instituttet havde talrige forbindelser til og samarbejdsaftaler med de "udrensede og ensrettede" universiteter og forskningsinstitutioner. I 1940 havde det udviklet sig til at

være det største social- og økonomipolitiske forsknings-center i Europa, og det spillede en førende rolle i arbejdet med at effektivisere udbygningen og forberede krigen og besættelserne af andre lande.

Roth belyser indgående AwI-medarbejdernes videnskabelige selvforståelse: "I AwI's forestillingsverden smeltede socialpolitikere og socialforskere sammen til en symbiotisk enhed i arbejdet med at lave udkast til og realisere den totalitære socialplanlægning". Denne selvforståelse var karakteristisk for DAF's ledelse, der fungerede på basis af en arbejds- og socialvidenskabelig magtmodel, som på væsentlige punkter byggede på erhvervslivets sværindustrielle, finanskapitalistiske magtblok og dens valgmuligheder."

I et biografisk tillæg påviser Roth, at mange af AwI's eksperter i efterkrigstiden blev ansat ved universiteter, forskningsinstitutioner og i centraladministrationen og fortsat arbejdede med social- og arbejdsmarkedspolitiske spørgsmål.

I dag vil mange historikere gerne se "Det tyske folks sociale pakke", som AwI udtænkte i 1940, løsrevet fra den nationalsocialistiske kontekst og opfatte den som udgangspunktet for den tyske socialpolitik i efterkrigstiden. Den indeholdt basistal for lønforhold, aldersforsørgelse, boligbyggeri, erhvervsuddannelse osv. for "alle arbejdende folkefæller".

Roth påviser, at "den sociale pakke" byggede på arbejdstvang, kvantificerbar "præstationslevering", socialpolitisk selektion og socialracistisk udelukkelse. En nøjagtig analyse viser, at den ene

og alene var et disciplineringsinstrument til at modarbejde arbejdskraftens mobilitet og skære ned på antallet af sygedage og andet fravær. "Den sociale pakke" skulle finansieres og sikres via en langsigtet imperialistisk udbygning, især "gennem overførsel af ressourcer fra de erobrede territorier i Østeuropa og de afrikanske kolonier". Roths forskningsresultater er væsentlige for en detaljeret vurdering af den nationalsocialistiske "socialpolitik", DAF's udviklingshistorie og de intellektuelles rolle i fascismen -undersøgt i et eksemplarisk skæringspunkt. Selvom kapitelopdelingen og inddelingen, der ikke altid er lige gennemskuelig, til tider gør det svært at få overblik over stoffet, er bogen alligevel et vigtigt bidrag til den aktuelle og historiske diskussion af den tyske fascisme. Det kan i denne sammenhæng anbefales at læse Fritz Petricks artikel i Årbog for arbejderbevægelsens historie 24. Han behandler der - delvis på samme kildegrundlag - andre af DAF's aktiviteter.

Antje Tewes

August Thalheimers månedsoversigter 1945-48

Westblock-Ostblock. Welt- und Deutschlandpolitik nach dem Zweiten Weltkrieg. Internationale monatliche Übersichten 1945-48 von August Thalheimer. Erweitert durch Briefe und Dokumente. Mit Einleitung und Anmerkungen der Gruppe Arbeiterpolitik 1992. Gesellschaft zur Förderung des Studiums der Arbeiterbewegung e.V., [Bremen 1992], 460 s., DM 28.-.

August Thalheimers 27 internationale månedsoversigter over de politiske tendenser i verden efter 2. verdenskrig er skrevet for at orientere tyske revolutionære, som var spredt for alle vinde i eksil eller bragt til tavshed i Tyskland. Thalheimer og Heinrich Brandler søgte i 1944 fra deres eksil på Cuba at få kontakt til andre tyske kommunister fra KPD-O, en gruppe, der opstod i slutningen af 1920'erne i opgøret mod ultravenstrelinien i Tysklands kommunistiske parti, KPD. Efter to uregelmæssige oversigter fra juni og september 1945 indledes den ubrudte serie månedsoversigter fra august 1946 til august 1948 med ordene "»Oversigternes« erklærede hensigt er at vise hændelsernes indre sammenhæng og mening. De praktiske følgeslutninger overlades til læseren. Behandlingsmetoden er den marxistiske. Den er af natur kritisk." Oversigternes sammenfattende og kommenterende karakter viser sig også i en relativ ringe mængde faktuelle informationer, navne, tal osv. Formålet med oversigterne var at skabe aktivitet og dertil kræves information om situationen og om venners og fjenders hensigter. At informationer skulle komme fra Cuba via England til Frankrig og Danmark, hvorfra de dupliserede ark blev smuglet ind i Tyskland bl.a. i havregryns-pakker, viser hvor hermetisk besættelsesmagterne havde lukket Tyskland. Havregrynspakkerne var også nødvendige: sult i efterkrigstidens Tyskland var endnu en tilbagevendende gæst. Indrejsetilladelser for kritiske revolutionære politikere var utænkelige. Først da Forbundsrepublikken i 1949 blev oprettet som suveræn

stat fik Brandler lov til at komme hjem. Thalheimer klarede det ikke. Han døde på Cuba året før.

De tyske antifascistiske intellektuelles umådelige uvidenhed om det, der foregik i verden var chokerende. Den danske journalist Mogens Boserup, der selv tilhørte den samme kommunistiske strømning som Thalheimer, rejste rundt i vest-zonerne i maj-juni 1946 med 60 adresser på lommen. Han skrev til Cuba om det rystende møde med KPD-0 folk, for hvem tiden mellem 1933 og 1945 var "et gabende hul. De kender kun udviklingen gennem Goebbels". Der var brug for informationer om omverdenen og ofte også for madvarer.

Genudgivelsen af månedsoversigterne samt korrespondance og reproduktioner af tyske dagbladsartikler fra perioden var opfindeligt blevet iværksat af udgiverne i 1987 og virkeliggjort i slutningen af 1992. Noterne side 404-460 er redigeret i 1987 og giver den nødvendige baggrundsinformation.

Månedsoversigterne behandler skiftende brændpunkter i international politik og giver indblik i en politisk kultur, som for tiden fører en ret stilfærdig tilværelse på vore kanter. Det er den proletariske internationalismes kultur, der ser sig som direkte arvtager af den kommunistiske tradition fra midten af forrige århundrede. Det er en tradition for analyserende politisk journalistik, der følger en erklæret fortolkningsmodel og har det formål, at levere pejlemærker for politisk handling. Det er en tradition for analytisk "langsyn", hvor begivenheder kun betragtes i et længere historisk forløb får deres fulde betydning. Metoden går ud på

løbende at lave foreløbige generaliseringer ud fra en opfattelse af historien som klassekampens historie. Thalheimers analyser er i den forstand klassisk marxistisk journalistik. De er ofte præget af en slående nøgternhed. Med Brechts ord kan man godt beskrive Thalheimer "De skarp-sindigste dialektikere er de eksilerede. Det er forandringerne, der har tvunget dem i eksil og de interesserer sig kun for forandringer."

De store linjer omkring USA's og USSR's nye status som verdensmagter er klare og gennemgående, lige så er det ulmende oprør i kolonilandene - især Kina og Indien - naturligt nok i centrum. Mens generaliseringerne omkring perspektiverne i de sociale bevægelseres dynamik i de europæiske lande naturligt nok går ud fra den arbejdende befolknings politiske aktiviteter, er analyserne ofte detaljfattige og noget skematiske og til tider spekulative, da Thalheimer og Brandler, hvad de gang på gang selv påpeger, er for langt borte fra begivenhederne og savner stærkt relevant information. De store linjer omkring den ny polært opdelt verdensorden, som på alle niveauer af politikken og gennemgribende er præget af kampen mellem to samfundssystemer - det socialistiske og det kapitalistiske - bliver sammenfattet i Thalheimers skrift fra 1946 "Grundlinien und Grundbegriffe der Weltpolitik nach dem 2. Weltkrieg". Denne tekst er ikke medtaget i denne bog.

Forud for dette havde han i midten af 1944 skrevet en større artikel om efterkrigstidens Tyskland og betingelserne for en socialistisk revolution. Teksten

blev ikke offentliggjort, men temaet vidner om det centrale spørgsmål, der ustandselig beskæftiger ham og hans nærmeste medarbejder og ven, Heinrich Brandler: hvad med Tysklands arbejdere? hvad med tyskernes demokratiske opgør med nazismen? hvad med socialismen som eneste fredsskabende ordening? Brandler skrev 22. september 1944 i et brev til en eksiltysker: "En revolutionær politik som hjælper den tyske revolution er helt i SU's [Sovjetunionens, red.] interesse, men ikke i det herskende stalinistiske bureaukratis interesse. Da der efter de kæmpemæssige ofre er behov for ro og for amerikanske kreditter - ikke kun i det stalinske bureaukrati - og da der i Amerika vil være behov for leverancer, der lover profitter, så hælder begge parter til foreløbige kompromisser på Tysklands bekostning. Det er kort og råt min opfattelse." Denne opfattelse delte Thalheimer. Det særlige synspunkt, de repræsenterer, er begrundet i deres erfaring fra 1920'ernes og 1930'ernes kommunistiske bevægelse, hvor de kritiserede KPD's efterligning af SUKPs arbejdsmetoder for at have fjernet sig fra de leninske. I 1928-29 blev gruppen omkring Thalheimer og Brandler, der havde nære forbindelser til fagbevægelsen, ekskluderet af KPD for "højrefavgivelse", da de vendte sig mod socialfascisme-tesen. Gruppen dannede KPD-Opposition og bedømte siden Kominterns kursændring i 1935 med indførelsen af Folkefront-politikken som et forsøg på dannelse af en antifascistisk alliance med dele af borgerskabet, der ville føre til lammelse af arbejdernes soci-

ale og politiske interessekampe. At denne politik ikke fremmede arbejdernes interesser viste ifølge KPD-O udfaldet af borgerkrigen i Spanien og den franske Folkefront-regerings nederlag; denne politik havde til gengæld gavn det sovjetiske diplomati og havde gjort KP'erne til redskaber for dette. Kritikken af den stalinske politik gennemsyrrer KPD-O, men slår ikke om i anti-sovjetisme. Sovjetunionen betragtes som et socialistisk samfund, der havde en objektiv progressiv rolle i forhold til de kapitalistiske og imperialistiske magter.

Trods Stalin-styrets bureaukratiske og udemokratiske karakter fastholder Thalheimer som grundtone i månedsoversigterne, at Sovjetunionens rolle som besættelsesmagt efter 2. verdenskrig var en "nødvendig" og "negativ forudsætning for dannelsen af en højere samfundsorden", da den bevirkede fjernelsen af de herskende klasser i f. eks. Tyskland. Den røde Hærs administration af Tyskland bliver sammenlignet med den politiske rolle de franske revolutionshære og Napoleons hære spillede i nogle af de besatte områder. Heri ligger et anderledes syn på de uhyre indviklede forhold omkring Tysklands nyudvikling: i spændingsfeltet fra den nye polære verdensorden, hvor den socialistiske løsning objektivt kun kan sætte sig igennem langsomt mod både de imperialistiske magter og den sovjetiske ledelse. Synspunktet adskiller sig fra den vestlige lejr-tænkning (Churchills jerntæppetale og Truman-doktrinen), men også fra KP'ernes idealisering af Sovjet-ledelsens kompromiskurs overfor Vest-magterne og

undertrykkelse og instrumentalisering af de demokratiske kræfter i de besatte områder. Synspunktet, der i det store og hele er et produkt af 1920'ernes erfaringer (der henvises ofte til Lenin), gør det muligt for Thalheimer at tage højde for det enorme konfliktstof, der hober sig op i kompromisløsningen mellem stormagterne omkring Tysklands fremtid. Thalheimer kræver det "urealistiske", når han foreslår, at Sovjetunionen skal give afkald på krigserstatning fra de tabende lande og indgå i ligeværdigt og gensidigt samarbejde med dem. Men heri ligger netop kernen i den kritik han retter mod Sovjetunionens efterkrigspolitik: Stalin-ledelsen fulgte ikke de leninske principper for international politik: respekten for den nationale suverænitet. "Tyskland som sovjetkoloni hverken vil eller kan yde det, som det kunne yde som en selvstændig socialistisk stat", skriver Thalheimer bl.a. om Tysklands situation i juli 1948. En profetisk bedømmelse af holdbarheden af den blokdannelse, som i Europa blev fastlåst i 1948 og først overvundet med de socialistiske kræfters nederlag i 1990.

På en måde er Thalheimer en tragisk skikkelse, da han satser på genskabelsen af en uafhængig bevægelse for demokrati og socialisme i Tyskland. Denne hindres af samtlige Allierede magter, der vælger som besættelsesmagt selv at opfylde det politiske tomrum efter den nazistiske stats sammenbrud. Allerede forsøgene på at skabe en anti-Hitler-bevægelse efter krigens vendepunkt i 1944 med det tyske nederlag ved Stalingrad blev politisk torpederet ved Sovjetunio-

nens accept af Vestmagternes krav om betingelsesløs tysk kapitulation. Tyskerne stod med ryggen mod muren. Denne politisk håbløse situation blev forværret af de anglo-amerikanske bombardementer af de tyske byer: "Personligt synes jeg, at det ikke er blevet understreget nær nok, hvor utroligt velegnet bombekrigen var til at smadre nazisterne og samtidig de revolutionære spirer", skrev det tidligere KPD-O-medlem, læreren Käthe Dräger 22. april 1946.

Thalheimer præsenterer en klart internationalistisk variant af "socialismen i de nationale farver", som for mange socialister stod på dagsordenen efter krigen. Han ser ikke det antifascistiske demokrati som en nødvendig fase i skabelsen af en ny samfundsorden. For ham tæller om arbejderne får magt eller ej. Den umuliggjorte revolution i Tyskland er temaet hvorom alle vurderinger af den internationale politik til syvende og sidst kredser. I 1945 og 1946 bliver Frankrig og England gang på gang fremhævet som centret for en ny revolutionær bølge. Men den kolde krig og lejrpolitikken blev snart så fremherskende, at enhver socialistisk bevægelse hen mod et "samlet Europa" blev kraftløs. I de nøgterne og skarpe analyser ser Thalheimer muligheden for en anden socialistisk revolution end den sovjetiske forsvinde.

Ole Jorn